

Doç. Dr. Nilüfer TAPAN

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

20. YÜZYIL ALMANCA ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM ARAYIŞLARI

O. Giriş

Yabancı dil bilmenin önemli bir gereksinime dönüştüğü günümüzde, yabancı dil öğreniminin/öğretiminin sorunlarına da daha bilinçli eğilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Konuya ilişkin sorunların çözümü tek bir boyuta indirgenemez kuşkusuz. Çünkü yabancı dil öğretimi çok yönlü, geniş kapsamlı bir uğraştır. Bu uğraşta başarıya ulaşmak ise ancak, konu çağdaş ölçütler ışığında, öğrenci, öğretici, amaç, yöntem, araç-gereç, ders izlenceleri gibi değişik boyutlarıyla irdelendiğinde olanaklı olabilir.

Bu yazıda yabancı dil eğitim sürecinde 'yöntem' boyutunun işlevi araştırılacak, genelde yabancı dil, özelde yabancı dil olarak Almanca öğretiminde seçme, değerlendirme, uygulamalara yön veren, dersin ana çizgilerini belirleyen yöntemsel düzenlemelerin günümüzde benimsenen ilkeleri sergilenip tartışılacaktır. Çağdaş, ülke koşullarına uygun yöntemsel düzenlemeler ve bu yöntemler doğrultusunda oluşturulacak ders araç gereci ile yapılacak uygulamalar, yabancı dil öğretiminde karşılaşılan güçlüklerin giderilmesinde, sorunların çözümlenmesinde önemli ölçüde yardımcı olabilir.

Yöntem, çok genel olarak belirli bir amaca ulaşabilmek için izlenen yollar bütünü olarak tanımlanabilir. Yabancı dil öğretimi söz konusu olduğunda, bu tanım şöyle genişletilebilir : «Yöntem, yabancı dili düzenli bir biçimde sınımak üzere, parçaları birbirleriyle çelişkiye düşmeksizin ve belirli bir yaklaşıma tümüyle dayalı olarak geliştirilmiş bir gidiş yolları dizisi, bir genel plandır. Yaklaşım ise, dilin ne olduğuna ve yabancı dil öğreniminin nasıl

yer aldığına ilişkin birbirleriyle bağlantılı bir varsayımlar dizisidir»¹. Yabancı dil öğretiminde yöntemlerin kuramsal temelini, yöntemin dayandığı yaklaşımı oluşturan, dilbilim, ruhbilim, toplumdilbilim, eğitim, edimbilim gibi çeşitli bilim dallarının verileridir. Bu bilim dallarındaki gelişmeler ve alanlararası işbirliği yöntemsel düzenlemeleri etkiler.

Yabancı dil öğretimine tarihsel açıdan bakıldığında, dil öğretim yöntemlerinin, her dönemin kendine özgü koşullarına ve gereksinimlerine uygun olarak, değişimler gösterdiği gözlemlenebilir. Burada, Almanca öğretimi temel alınarak, 20. yüzyılda dil öğretiminde yaygın kullanım alanı bulmuş olan değişik yöntem anlayışları üzerinde durulacaktır.

1 — *Dilbilgisi-Çeviri Yöntemi*

1. 1. Gelişim

Özellikle 19. yüzyılda dil öğretiminde egemenlik kurmuş ve 1960'lı yıllara dek etkisi sürmüş olan bir yöntem dilbilgisi-çeviri yöntemidir. Yabancı dil öğretimi tarihçesi içinde bakıldığında, bu yöntem Latince ve Grekçe'nin bir bilim dili olarak öğretilmesi amacıyla oluşturulmuş, daha sonra da yaşayan dillerin öğretimine aktarılmıştır. Geleneksel dilbilgisi anlayışına dayanan dilbilgisi-çeviri yöntemi dilin mantıksal kurallarla kurulmuş bir düzen olduğu varsayımını benimser. Yabancı dil öğrenmek demek, neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda kesin buyruklar veren bilgileri içeren dil kurallarını öğrenmek demektir. Yabancı dil öğrenmeyi dilin kuruluş kurallarını anlayabilme ve uygulayabilme olarak tanımladığından bilişsel bir öğrenme anlayışına dayanır dilbilgisi-çeviri yöntemi.

1. 2. Uygulama

Yöntemin öngördüğü uygulama yolu şöyle açıklanabilir. Öğrenciye önce dilbilgisi kuralları gösterilir, kurallarla ilgili açıklamalar yapılır. Daha sonra dilbilgisi kurallarına örnekler içeren

¹ Sebüktekin, H., *Yüksek Öğretim Kurumlarımızda Yabancı Dil İncelemeleri*, İstanbul, 1981, s. 65.

metinler okunur. Metinlerdeki bilinmeyen sözcükler çıkarılıp bunların anadilindeki karşılıkları verilir. Dilbilgisi kurallarının anlaşılıp anlaşılmadığını, sözcüklerin öğrenilip öğrenilmediğini ölçmek için öğrencilere çeviriler yaptırılır. Dilbilgisi-çeviri yönteminin, özellikle çıkış yıllarında, değişik diller konuşan insanların biraraya gelebilme, karşılıklı konuşabilme olanakları sınırlı olduğundan, bu yöntem uyarınca yapılan derslerde dilin daha çok yazılı boyutu üzerinde durulur, yabancı dil daha çok okuyup anlamak ve yazmak için öğretilirdi. Yazılı dile örnek olarak seçilen metinler ise amaç-dil toplumunun düşünsel yaşamından seçilmiş metinler ya da dilin en güzel örnekleri olarak kabul edilen yazınsal metinlerdir. Metin seçiminde ağırlığın o dili kullanan toplumun kültür etkinliklerini yansıtan metinler üzerinde yoğunlaşmasının nedeni, yabancı dil bilmenin kültürlü olmanın bir göstergesi olduğu anlayışından kaynaklanır.

1. 3. Eleştiri

20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, yabancı dil öğrenme gereksinimleri dilin öncelikle bir bildirişim aracı olarak kullanılmasını öngörececek biçimde gelişmeye başlamıştır. Dil öğrenme gereksinimlerindeki bu değişimin nedenlerini 20. yüzyılda ulaşım ve kitle bildirişim araçlarında kaydedilen hızla ilerlemelerde arayabiliriz. Bu ilerlemeler ekonomik ve kültürel alanlarda, gerek kişisel gerek toplumlararası ilişkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur, günümüzde dünya küçülmüştür, diyebiliriz. İnsanların kolayca biraraya gelebilmelerine yol açan bu olgu başka ülkelerin dillerini öğrenmeye duyulan isteği tüm dünyada hızla artırmış, yabancı dil bilme diğer insanlarla anlaşma aracı olarak önem kazanmıştır artık. Bunun doğal bir uzantısı olarak dilbilgisi-çeviri yönteminin dili salt bilgi edinme aracı olarak gören, dilbilgisi çalışmalarına dayalı yazılı dil ağırlıklı öğretimi birçok açıdan eleştiriye uğramıştır; çünkü bu yöntem uyarınca yapılan yabancı dil dersleri, çok uzun süre üzerinde çalışılmış olsa da öğreneni karşılıklı konuşmaya, bildirişim kurmaya yöneltmiyordu. Öğrenciler gerçi yazınsal bir metni okuyup anlayabiliyorlardı, ama yol sormak, yemek ısmarlamak gibi en sıradan isteklerini bile yabancı dilde karşılayamıyorlardı. Dilin kullanımına yönelik olmayan bu öğretim biçimi günün yabancı dil öğren-

me gereksinimlerine/amaçlarına ters düştüğünden konunun uzmanlarını yeni öğretim biçimleri bulmaya zorluyordu. Bu olgu 1960'lı yıllarda dil öğretim yöntemlerinin köklü bir değişim içine girmesine yol açmıştır.

Bu değişmelerin bir nedeni dil öğrenme amaçlarının dilin bir bildirişim aracı olarak kullanımını üzerinde yoğunlaşması olarak ortaya çıkar. Bir başka nedeni ise 20. yüzyılın ilk yarısında dilbilim ve ruhbilim alanlarında yapılan çalışmaların verilerinin yabancı dil öğrenimine aktarılması olarak gösterilebilir. Nitekim yeni dil öğretim yöntemlerinin kuramsal temeli bu bilim dallarıyla girişilen işbirliği sonucu oluşmuştur.

2 — Konuşsal-İşitsel Yöntem

2.1. Gelişim

Yabancı dil olarak Almanca öğretiminde 1960'larda uygulamaya giren konuşsal-ışitsel (audiolingual) ve görsel-ışitsel (audiovisuell) yöntemler yukarıda belirtilen gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca çağımızdaki teknolojik ilerlemelerin de, görsel ve işitsel gereçlerden yararlanmayı başlıca ilkelerinden biri olarak gören bu yöntemlerin oluşumunda katkısı büyük olmuştur.

Burada, temel ilkelerinde örtüşen, ancak bazı öğretim tekniklerinde birbirlerinden ayrılan bu yöntemlerden Almanca öğretiminde kullanım alanı daha yaygın olan konuşsal-ışitsel yöntem üzerinde durulacaktır.

20. yüzyıl dilbilim alanında önemli gelişmelerin kaydedildiği, dil olgularına ve sorunlarına buyurucu değil de bilimsel nitelikli yöntemlerle yaklaşıldığı bir dönemdir. Çağdaş dilbilimin kurucusu sayılan F. de Saussure, dili «kendi düzeni dışında bir düzen tanımayan bir dizge»² olarak ele almış, dilbilimin kendi başına bir bilim dalı olmasına olanak sağlamıştır. De Saussure'ün dil çalışmaları «yapısal dilbilime giden yolu açmış, 20. yüzyıl dilbilimine izleyeceği doğrultuyu göstermiştir»³. Dilbilim alanındaki kuram-

2 Saussure, F. de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. B. Vardar, Ankara, 1985, s. 26.

3 Vardar, B. yön., *XX. Yüzyıl Dilbilimi-Kuramcılardan Seçmeler*, Ferdinand de Saussuren, çev. B. Vardar, Ankara 1983, s. 11.

sal buluşların konuşsal-ışitsel yöntemin temelini oluşturmada önemli katkıları olduğu açıktır. Nitekim, dil çözümlemelerinde sözlü dile öncelik tanınması, her dilin kendi özgün dizgesinin verilerine dayanılarak çözümlenmesi, dil araştırmalarında betimsel ve eşsüremli bir yol izlenmesi, bir bütüncedeki öğeleri sesbirim, tümce, vb. gibi değişik düzeylere ayıran çözümlemeler gibi yapısalcı dilbilimin savunduğu dil inceleme yolları konuşsal-ışitsel yöntemin yönlendirici ilkelerinin de anaçizgilerini belirler.

Konuşsal-ışitsel yöntemin kuramsal temelini dilbilimde yapısalcılık belirlerken, yöntemin ruhsalimsel dayanağını biçimlendirilen, öğrenmeyi uyaran-tepki ilişkisi içinde, koşullanma yoluyla kazanılan bir davranış değişikliği olarak tanımlayan davranışçılık akımıdır. «Belli bir davranışın bir uyaran yoluyla koşullandırılması bir öğrenme edimidir»⁴. Dil öğrenmeyi de içeren her öğrenme, yeni bir davranış biçiminin ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Öğrenme edimi sonunda ortaya çıkan her yeni davranış uyaran-tepki ilişkisi içinde çözümlenebilir. Yineleme yoluyla tepkiler alışkanlığa dönüştürülerek öğrenme pekiştirilir.

2. 2. Uygulama

Yapısalcılık ve davranışçılık akımlarından sağlanan yukarıdaki veriler uygulama alanına aktarıldığında konuşsal-ışitsel yöntemin şu temel ilkeleri ortaya çıkar:⁵

- Yabancı dil öğretiminde öncelikle öğretilmesi gereken sözlü dil olmalıdır. Yabancı dil ilkin duyma-konuşma yoluyla öğretilmelidir, sonra okuma ve yazmaya yer verilmelidir. Bu ilkenin bir sonucu olarak dil becerileri öğrenciye duyma-anlama, konuşma, okuma, yazma doğal sırası içinde kazandırılır.
- Her dilin kendine özgü bir yapısı vardır. İki dil arasındaki olumsuz aktarımları önlemek için öğretim sırasında ana-dille amaç-dil kesinlikle birbirinden ayrı tutulmalıdır. Öğ-

4 Correll, W., *Lernpsychologie*, Donau-Wörth, 1978, s. 21.

5 Konuşsal-ışitsel yöntemin ilkeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Taşpan, N., *Orta Öğretim Almanca Ders Kitaplarına Çözümleyici ve Değerlendirici bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış doktora tezi, 1986, s. 13-16.

retim sırasında 'tekdillilik' konuşsal-işitsel yöntemin titizlikle üzerinde durduğu bir ilkedir.

- Dil bir alışkanlıklar dizisidir. Dil öğrenirken öğrenciye düzenli sürekli yinelemeler yapmak, böylece alışkanlıklar oluşturmaktır. Davranışçı öğrenme kuramının alışkanlık oluşturma, koşullanma, yineleme gibi ilkeleri yabancı dil çalışmalarına yeni bir yön vermiş, bu doğrultuda yapılan derslerde dil öğrenme bilinçli bir uğraş olmaktan çıkmış, mekanik bir görünüm almıştır. Buna göre öğretim, öğrencinin yabancı dilde kendisine verilen uyarılara, hiç düşünmeden, anadilindeki kadar kısa bir süre içinde karşılık verebilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir.

Bu ilke yabancı dil öğretiminde alıştırmaların önemini büyük ölçüde artırmıştır. Bu tür bir uygulama doğal olarak yeni alıştırmaların biçimleri gerektirir. Nitekim konuşsal -işitsel yöntemle birlikte yabancı dil öğretimine 'Drill' alıştırmaları adı verilen, dilbilgisi kurallarının öğretimine dayanan geleneksel alıştırmalardan çok farklı alıştırma biçimleri girmiştir. Uyarı-tepki/yanıt üzerine kurulmuş olan bu alıştırmaların çıkış nedeni şöyle açıklanabilir : «Her dilin kendine özgü bir yapısı, herbiri belirli bir yapısal özelliği örnekleyen yapı örgüleri vardır. Dil 'pattern' denilen bu yapı örgülerinin edinilmesiyle kazanılır. Her çocuk anadilinin yapı örgülerini dilbilgisi kurallarını öğrenmeden de doğru kullanabilmektedir. Yabancı dil edinimi de anadili öğrenirken olduğu gibi, 'pattern' öğretimi ile gerçekleştirilebilir. Yapısal yönden aynı, içerik yönünden ise farklı tümceler kurma olanağı sağlayan 'pattern'in öğrencide anadilinde olduğu gibi yineleme, öykünme, örnekseme yoluyla alışkanlıklar yaratacak biçimde öğretilmesi amaçlanır. Bu doğrultuda bir öğretim biçimine ise davranışçı öğrenme kuramının ilkelerine dayanılarak düzenlenmiş olan drill alıştırmaları ile ulaşılır»⁶.

- Dil dilbilgicilerin oluşturdukları kurallar değil, onu anadil olarak kullananların söyledikleridir, dolayısıyla dil öğretilirken dile ilişkin, dilin üzerine bilgiler değil, dilin ken-

6 Tapan, N., «Almanca Öğretiminde Alıştırma Biçimleri ve Yeni Yönelişler», *Dilbilim IX*, İstanbul, 1990, s. 178.

disi öğretilmelidir. Yabancı dili kurallar yardımıyla öğrenmek akıcı konuşmayı engeller. Dersler öğrencinin, sözkonusu dili, onu anadili olarak kullanan kişilere öykünerek öğrenenebileceği biçimde düzenlenmelidir.

- Kişi yaşam içinde belli durumlarda, örneğin alışverişte, lokantada, doktorda, vb, bu durumların gerektirdiği belli dil yapılarından yararlanarak bildirişimde bulunur. Buna uygun olarak yabancı dil dersinde dil yapıları, gündelik yaşamdan alınmış durumlar içinde, karşılıklı konuşmalar biçiminde öğretilmelidir öğrenciye. Metin türü olarak diyalogların ağırlıklı olduğu ders araç-gerecinde ders birimlerinin çıkış noktası yukarıda sözü edilen 'durumcul' anlayıştır.
- Derslerde görsel geçrelerden, görüntünün desteğinden yararlanma, konuşsal-işitsel yöntemin öngördüğü bir başka önemli ilkedir.

2. 3. Eleştiri

Temel ilkelerini yapısalcılık ve davranışcılığın verilerinden alan ve 1970'li yılların ortalarına kadar yabancı dil olarak Almanca öğretiminde egemenliğini sürdürmüş olan konuşsal-işitsel yöntem, dil öğretimini bilimsel veriler üzerine kurma çabaları sonucu oluşmuş olumlu bir adımdır. Ancak çıkış yıllarında bir dönüm noktası olarak yorumlanan bu yöntemin, zamanla uygulama alanında yetersiz kaldığı, dil öğretimiyle ilgili tüm sorunları çözümlenmeye yetecek kapsamda olmadığı ortaya çıkmıştır.

Konuşsal-işitsel yöntemin öğretim biçiminin temeli dilin öncelikle sözlü bir bildirişim aracı olduğu görüşüdür. Bildirişime yönelik dil derslerinde amaç, öğrenilenlerin okul dışındaki kullanıma aktarılabilmesidir. Konuşsal-işitsel yöntemin en büyük eksiği bu aktarımı gerçekleştirememiş olmasıdır. Bunun nedenlerinden en önemlisi «yöntemin benimsediği gerek yapısalcılık, gerek davranışcılık etkisiyle oluşan bildirişim modelinin sınırlarının dar tutulmuş olmasıdır. Konuşsal-işitsel yöntemin dayandığı bildirişim modeline göre bildirişim, uyaran-yanıt ikilisine bağlı ve dilsel dizgelerin birlikte etkili oldukları (anlambilim, sözdizim, sesbilim

gibi bir düzgülleme ve çözme işlemidir»⁷. Başka bir anlatımla, konuşsal-ışitsel yöntemle sürdürülen yabancı dil derslerinde vurgulanan dilin dizgesi, yani dilsel göstergeler ve bunların birbirlerine bağlanmasını belirleyen kurallardır. «Oysa bir sözcenin ne olduğu ve nasıl oluştuğu şu öğlerden de etkilenir :

- konuşucunun durumu
- dinleyicinin durumu
- konuşucu ile dinleyici arasındaki ilişki
- konuşucunun dinleyiciden beklentileri
- dinleyicinin beklentileri
- yer ve zamana ilişkin koşullar»⁸.

Öğrencinin öğrendiği dil yapılarını gerçek kullanıma aktarabilmesi ancak yukarıda belirtilen bildirişim öğelerinin de derslere katılması ile olanaklı kılınabilir.

Öte yandan yapısalcılığın dil öğretimine etkileri de eleştirilere yol açmıştır :

- «— ister istemez sınırlı kalan bir bütüncedeki yapıları aktarmakla yetinip üretici dilbilgisinde olduğu gibi, sınırsız sayıda tümce kurmayı sağlayan kuralları vermemektedir;
- yalnızca yüzeysel yapıyla yetinildiğinden alıştırmalarda değiştirim yoluyla öğretilmek istenen sözcük dağarcığında anlamsal boyut cılız kalmaktadır;
- dilbilgisel yapılara daha ağırlık verildiğinden, sözcük öğretiminden verim sağlanamamaktadır»⁹.

Yöntemin aksayan yönleri özellikle dil yapılarının (pattern) belletilmesine dayanan alıştırma modelinde ortaya çıkar. Bu model uyarınca yapılan dil çalışmalarında öğrenci bildirişim işlevleri belirlenmemiş, bağlamlarından koparılmış soyut dilsel yapıları ezberlemek zorunda kalır. İşlevin değil de biçimin ağırlıklı olduğu

⁷ Polat, T., *Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Yöntem Sorunu*, yayımlanmamış doktora tezi, 1986, s. 118.

⁸ a.g.y. s. 119.

⁹ Senemoğlu, O., «Dilbilim Kuramları ve Yabancı Dil Öğretimi», *Dilbilim IX*, İstanbul, 1990, s. 211.

bu tür yapı alıştırmaları ile öğrenci doğru tümceler üretse de bunları belli bir bildirişim bağlamı içinde doğru kullanmayı bilemez. Sürekli yinelemelere dayanan, üretici değil de mekanik bir öğretim biçimi ayrıca öğrencinin dersten bıkmasına yol açar.

Dil yapılarının öğrenciye gündelik yaşamdaki durumları yansıtan diyaloglar yoluyla kazandırılması konuşsal-işitsel yöntemin eleştirilen bir başka yönüdür. Bu doğrultuda yapılacak uygulamalar için ders kitabı yazarları durumlar oluşturmak zorunda kalırlar, ancak ortaya çıkan şu ikilemi de çözemezler: «Bir yandan dilbilgisi yapılarının dizgesel bir sıralama ile sunulması amaçlanırken öte yandan bu yapılar dilin doğal kullanımı içine sokulmaya çalışılmıştır. Ancak hiçbir doğal duruma belli dilbilgisi yapıları zorlama ile yerleştirilemeyeceğinden, gerçek bildirişim bağlamında kullanım olasılığı çok az olan, gerçekliğini yitirmiş metinler ortaya çıkmıştır. Bu metinlerde yer alan dilsel biçimler de, bu dili anadili olarak konuşan kişilerin kullandığı doğal dil biçimleri değil, belli bir dilbilgisi yapısının yoğunlaştığı zorlama biçimlerdir»¹⁰. Diyaloglarda yer alan kişilerin işlevi dilsel malzemeyi sunmak ve yinelemek olduğundan gerek bu kişiler, gerek bunların içinde yer aldığı dünya inandırıcı değildir. Gerçek dışı bir dünyayı yansıtan kurma diyalogların ezberlenmesiyle sürdürülen bir öğretim ise dil kullanımında öğrenciyi sınırlar, öğrenciye dili gerçek bildirişim durumlarında özgürce kullanabilme yetisini sağlayamaz.

3 — *Bildirişimsel-İşlevsel Yöntem*

3.1. Gelişim

Konuşsal-işitsel yöntemin uygulamada ortaya çıkan aksamları bu alanda yeni yöntem arayışlarına yol açmış, yöntemsel düzenlemelerde değişmelerin başlamasına neden olmuştur.

Bugün yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemler bildirişimsel yaklaşım olarak nitelendirilen temele dayanmaktadır. 1970'li yılların ortalarından başlayarak yabancı dil olarak Almanca öğ-

10 Tapan, N., «Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Özgün Metinlerin İşlevi», *Dilbilim VIII*, İstanbul, 1989, s. 134.

retimine yön veren işlevsel yöntem (kommunikativ-funktionale Methode) bu anlayışın ürünüdür.

Yöntemin yöneldiği üst-amaç öğrenciye bildirişimsel edincin/ bildirişim yetisinin (kommunikative Kompetenz) kazandırılmasıdır. Bildirişimsel edinç kavramını yabancı dil öğretimbilgisi açısından yorumlayan Piepho, kavramı bu alan için şöyle tanımlar : «Bildirişimsel edinç bir konuşucunun bildirişimi kurmak için eylemde bulunmasını ve söylemde kendisini dile getirebilmesini sağlayan kapsamlı yetidir; başka deyişle, bildirişimsel edinç, bir söz-cenin ya da metnin kendisinde ya da arkasındaki anlamı yakalamak ve kendi yönelimlerini etkileyici bir biçimde dilselleştirebilme etkinliğidir»¹¹. «Bildirişimsel edincin geliştirilmesi, aynı zamanda toplumsal eylem edincinin geliştirilmesidir»¹² Başka bir anlatımla, bildirişsel edince sahip olan kişi, bildirişim yönlemlerini dil aracılığıyla çeşitli durumlarda üstleneceği role uygun olarak gerçekleştirebilen, dil yapılarını toplumsal bağlamlar içinde doğru kullanabilen kişidir. Amaç böyle belirlendiğinde, dil öğretiminde salt dilsel göstergeler ve bunlar arasındaki ilişkileri gösteren kuralların öğretilmesinin bildirişim edincini kazandırmada yeterli olamayacağı açıktır. Bildirişimsel edinç ancak, dilsel göstergelerin durumsal ve toplumsal bağlam içinde kullanımına ilişkin kuralların da öğretilmesi ile kazandırılabilir. «Bildirişimsel edinç kavramı, iki ayrı kural dizgesi (bir dilsel, bir toplumsal) ayrımını öngörmez. Bildirişimsel edinç, bu iki bileşenden oluşan ve toplumsal yaşamda karşılıklı etkileşimi yöneten bir yetidir»¹³. Buna uygun olarak artık yabancı dil öğretiminde dilin dilbilgisel ve anlamsal boyutunun yanısıra kullanım boyutunun öğretilmesi de önem kazanmıştır.

1960'lardan bu yana dilin salt diliçi yönünü değil, aynı zamanda toplumsal yönünün, kullanım boyutunun da dilbilim incele-

11 Piepho, H. E., *Kommunikative Kompetenz als Übergeordnetes Lernziel im Englischunterricht*, Dornburg-Frickhofen, 1974, s. 132.

12 Krüger, M., «Sozial und Übungsformen im Fremdsprachenunterricht» *Übungstypologie Zum Kommunikativen Deutschunterricht*, Neuner, G., Krüger, M., Grever, U., Berlin, München, 1981, s. 29.

13 Polat, T., «Dilbilimsel Edinç-Bildirişimsel Edinç ve Yabancı Dil Öğretimi», *Dilbilim VIII*, İstanbul, 1989, s. 195.

melerine konu olması, kullanımdilbilim, söz-eylem kuramı, toplum-dilbilim alanlarının araştırma ve bulguları, dil öğretiminde yukarıda belirtilen görüşler doğrultusunda gelişmelere yol açmıştır.

Kullanımdilbilim «dilsel göstergelerin birleşim kurallarını inceleyen sözdizimle, bunların göndergelerle ilişkisini sağlayan anlambilime karşıt olarak bildirişim durumu içindeki konuşucuların göstergeleri kullanmasını, bu edime eşlik eden çeşitli olguları (güdülenme, tepki, etkileşim, vb.) inceleyen daldır»¹⁴. B. Vardar'ın deyişiyle kullanımdilbilim «..... konuşma edimine yönelerek bildirişimsel etkileşim içindeki konuşucu ve dinleyicilerle dilsel yapılar arasındaki çok boyutlu ilişkileri ele alır, bildirişim sürecine, bu sürecin dışına da çıkarak ışık tutar»¹⁵.

Dilin kullanımını bir çok toplumsal kural belirler. Bu açıdan bakıldığında, dil yapıları ile toplumsal olgular arasındaki ilişkileri bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını inceleyen toplum-dilbilimin, araştırmalarını dilin kullanımını alanında sürdüren kullanımdilbilimle karşılıklı etkileşimi sözkonusudur. Artık toplum-dilbilim çalışmaları da yeni bir öğe olarak dil öğretiminin düzenlemelerinde yer alır. «Her bildirişimin, bir bakıma toplumsal bir edim olduğu göz önünde tutulursa, yabancı dil öğretimini düzenlerken, söz konusu dilde bildirişim kurmak isteyen öğrencilere hem bu edim için gerekli bilgilerin verilmesi, hem de öğrencilerin toplumsal özelliklerinin gözönünde tutulması zorunludur. Çünkü toplumsal özelliklerinden arınmayan insan, çeşitli toplum katmanlarıyla da sürekli iletişim içindedir ve bir toplum katmanından öbürüne bildirişim koşulları büyük değişiklikler gösterir»¹⁶.

Kullanımdilbilim çalışmaları ile birlikte söz-eylem kuramı da bildirişimsel-işlevsel yöntemin ilkelerini biçimlendirmiştir. Özellikle İngiliz düşünürler Austin ve Searle'in çalışmalarıyla geliştirilen söz-eylem kuramının temelini sözün bir eylem olduğu düşüncesi oluşturur. Austin'in sözün temel birimi olarak benimsediği

14 Vardar, B. yön. *Açıklamak Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ankara, İzmir, 1988, s. 92.

15 Vardar, B., *Dilbilim Temel Kavramı ve İlkeleri*, Ankara, 1982, s. 37.

16 Senemoğlu, O., «Dilbilim Kuramları...», s. 213.

söz-eylem belli bir kullanım bağlamı içinde görülen tümcedir. «Bir tümce ya da herhangi bir söz, ancak dile getirdiği edimle geçerli bir anlam kazanabilir. Başka bir deyişle, bir sözün anlamı, o sözün hangi durumda, ne türden bir davranışlar bağlamında kullanıldığıyla koşulludur, anlaşılması için, ilişigindeki kullanım bağlamını, hangi koşullarda, nerede, nasıl, kimse söylendiğini bilmek gereklidir»¹⁷.

3. 2. Uygulama

Temel yaklaşımı dilbilimin tümceötesi ilişkileri içeren çalışmalarına dayanan bildirişimsel-işlevsel yöntemde, ders düzenlemelerinin çıkış noktasını 'konuşma yönelimleri' (Sprechabsicht) oluşturur. Söz-eylemlerin edimsel yönünü oluşturan konuşma yönelimlerine göre düzenlenen derslerde önemli olan öğrencinin bu yönelimleri söze dökebilmesine olanak sağlamak, gerek sözlü, gerek yazılı bildirişimde yönelimleri açık olarak belirlemektir. Bu öğretim biçiminde, konuşsal-işitsel yöntemin düzenlemelerinde olduğu gibi, «Im Büro», «Beim Arzt», vb. gibi tek tek durumlardan yola çıkmanın yeterli olmadığı savunulur. Çünkü doktorla iş konuşması yapılabileceği gibi bir büroda hastalıklardan da söz edilebilir. Ders birimlerinin çıkış noktasını artık durumlar değil soru sormak, öneride bulunmak, kabul etmek, redetmek gibi kişiyi bildirişimde, bulunmaya yönelten konuşma yönelimleri belirler. Örneğin, bildirişimin çıkış nedeni 'birisine birşey sorma' konuşma yönelimi ise, öğrencinin 'sorma' eylemini gerçekleştirirken karşılaşılabileceği durumlarda/rollerde yabancı dile gerek dilbilgisi gerek kullanım kuralları açısından egemen olması sağlanmalıdır. Bir ders biriminin konusu oluşturan konuşma yöneliminin öğrenciye önce sözü geçen konuşma yöneliminin içinde yer alacağı durumlar, sonra da bu durumlarda en sık kullanımı olan dilsel araçlarla sunulması öngörülür. Aynı konuşma yönelimi değişik dilbilgisel yapılar ve değişik sözcüklerle dile getirilebilir. Örneğin konuşma yönelimi 'birisinden birşey isteme' olduğunda, Almanca şu anlatım araçlarından yararlanılabilir :

Ich möchte (bitte)...

Gibst du mir....

17 Göktürk, A., *Okuma Uğraşı*, İstanbul, 1979, s. 40.

Ich hätte gern....
 Kannst du mir.... geben?
 Bist du so gut und gibst mir...
 Würdest du (würden Sie) die Freundlichkeit besitzen,
 mir... zu geben
 Gib mir (bitte)...¹⁸

Öğrenciye yukardaki konuşma yönelimini sözceleştirirken kullanım seçenekleri sunan bu dilbilgisel yapılar artık kendileri için değil de bir konuşma yönelimini gerçekleştirmedeki işlevleri yönünden dersin konusu olmalıdırlar. Öte yandan konuşma yönelimlerinin doğru olarak dile getirilmesi yalnızca doğru dilsel yapıların kullanımıyla gerçekleştirilemez. Örnekteki tümceler hep- si dilbilgisi açısından doğrudur. Ancak bildirişim konumundan, yani kişinin içinde bulunduğu ortamın gereklerinden yola çıkarak bir değerlendirme yaparsak, bu yapıların içinde buldukları ortama göre değişik bildirişim değerleri taşıdıkları görülür. Örneğin, bir öğrencinin öğretmeniyle konuşurken 'Gib mir...' dil yapısını seçmesi ne denli yanlışsa, arkadaşıyla konuşurken «Würden Sie die Freundlichkeit besitzen, ...mir zu geben' yapısından yararlanması da o denli yadırgatıcıdır. Öğrencinin yabancı dilden gerçek kullanımda bir bildirişim aracı olarak yararlanmasını amaçlıyorsak, ona hem doğru dilsel biçimleri üretmeyi, hem de bu dilsel biçimlerin içinden bildirişim konumuna uygun olanını seçebilmeyi öğretmek gereklidir. Böyle olunca ders içindeki düzenlemelerin şu sorular ışığında yapılması gereği ortaya çıkar : Kim..... bildirişimde bulunuyor?

kiminle?
 hangi durumda?
 ne olarak?
 hangi konularda?
 hangi amaçlarla?
 hangi anlatım araçlarıyla?¹⁹

Bildirişimsel-işlevsel yöntemin öğrenciye gerek sözlü gerek yazılı düzlemde kazandırmayı amaçladığı bildirişim yetisi anla-

18 Neuner, G., Mellinghaus, G., Schmidt, R., *Deutsch in Deutschland*, Lehrerhandbuch, Tübingen 1975, s. 13.

19 Krüger, M., «Sozial und Übungsformen...», s. 30.

ma ve anlatma yetilerinden oluşan bir bütündür. Yöntemin öngördüğü alıştırma biçimleri ile yapılan çalışmalar bildirişim yetisinin bu iki yönünün de dizgesel bir aşamalandırma içinde geliştirilmesine yöneliktir. Neuner/Krüger/Grewer bu görüşlere dayanan alıştırma modellerinde öğrenciyi bağımlı/yönlendirici dil kullanımından bağımsız/ özgür dil kullanımına doğru geliştiren bir çizgi içinde değişik alıştırma biçimleri kullanmışlardır²⁰. Uygulamada ise toplumsal karşılıklı etkileşim biçimlerine uygun bir yol izlenir, alıştırmanın sınıf içinde gerçek bildirişim ortamına en yakın biçimde düzenlenmesi öngörülür. Bu ortam ise «öğretmen sonra-öğrenci yanıtlar» biçimindeki tek yönlü öğretimle oluşturulamaz. İkili ya da grup çalışmaları gibi çok yönlü bildirişime dayanan²¹, toplumsal kurgu oyunlarını olanaklı kılan uygulama yolları derslerde önem kazanır. Öğrenci yalnız yanıt veren kişi olmaktan çıkarılır, öğretmenle olduğu kadar arkadaşlarıyla da etkileşim içinde yabancı dil öğrenmesine çaba gösterilir.

Bildirişimsel-işlevsel yöntem öğrenci odaklı bir öğretimden yanadır. Öğrenci öğrenme istek ve ilgisi, beklentileri, deneyimleri, içinde bulunduğu koşullar ile öğretimin odak noktasıdır. Ders düzenlemelerini yönlendiren artık öğrenci gereksinimleridir. Öğrenci gereksinimlerini belirleyen öğrencinin içinde yaşadığı ortam ve bu ortamda yabancı dil aracılığıyla yapabileceği işlerdir. Öncelikle öğrenci gereksinimlerinin araştırılması, bu araştırmaların sonuçlarına göre dilin somut kullanım alanlarının, yani öğrencinin dili nerede, ne zaman, hangi amaçlarla, hangi rolleri üstlenerek kullanacağını belirlenmesi ve ders düzenlemelerinin, ders kitaplarının buna göre oluşturulması bildirişimsel-işlevsel yöntem temel olan düşünceleridir.

Öğrenciyi öğretimin çıkış noktası yapan bu anlayış, dil öğrenen kişiye günlük yaşamında yabancı dil aracılığıyla yeni eylem olanakları kazandırmayı öngörür. Ancak yeni yöntemsel düzenlemeler yabancı dil öğretiminin bu yararçı, kullanımsal işlevinin yanı sıra onun kişiyi eğitmedeki önemli rolü üzerinde de titizlikle

20 Bildirişimsel-işlevsel yöntemin alıştırma modeli ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Neuner, Krüger, Grewer, *Übungstypologie zum Kommunikativen Deutschunterricht*, Berlin, München, 1981.

21 Krüger, M., «Sozial und Übungsformen...» s. 32.

durmaktadır. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından bu yana yabancı dil olarak Almanca öğretiminde ağırlık dil öğretiminin eğitsel işlevi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda bildirişimsel yaklaşıma dayanan dil öğretiminin öğrencinin kişiliğinin gelişmesine olumlu katkısı tartışmasızdır. Çünkü bildirişim kişilerin, toplumların birbirleriyle diyalog kurması olduğu gibi, kültürlerin de birbirleriyle diyaloga girmesi demektir. Yabancı dil öğretiminde kültürlerarası diyalogu savunan öğretim anlayışının üstlendiği işlev iki yönlüdür: Öğrenci bir yandan yabancı bir dünyayı tanıyıp anlayacak, öte yandan ise düşüncelerini yeni bir bakış açısıyla kendi deneyimine çevirecektir. Böylece her iki kültürün yan yana getirildiği, yeni olanın bilineni zenginleştirdiği eğitim süreci içinde farklı kültürlerle hoşgörüyü eğilerek onları kendi başlıkları içinde kavramayı öğrenecektir.

Son yıllarda yabancı dil olarak Almanca öğretiminde dersler kültürlerarası etkileşime ağırlık veren bu anlayış doğrultusunda düzenlenmektedir.

Son 50 yıl içinde yabancı dil olarak Almanca öğretimine değişik yöntem anlayışları yön vermiştir. Bu öğretim yöntemlerinin birisinin öbüründen daha iyi olduğu varsayımına gitmek doğru bir değerlendirme olmaz. Ayrıca unutmamak gerekir ki tek bir yöntem konuya ilişkin tüm sorunları çözen bir anahtar değildir. Ancak belli koşullarda belli yöntemsel anlayışların daha iyi sonuç vereceği de yadsınamaz bir gerçektir.

Bugün Türkiye'de de yabancı dil olarak Almanca derslerinin daha verimli sürdürülmesi isteniyorsa, çağdaş yabancı dil öğretiminin ana çizgilerini oluşturan yöntemsel düzenlemelerin ülke koşulları gözönünde tutularak araştırılması, değerlendirilmesi ve ders kitaplarının bu düzenlemelere uygun bir biçimde oluşturulması gereklidir. Yabancı dil öğretiminde yöntem sorununa bilinçle eğilmek, kuşkusuz daha başarılı yabancı dil derslerine olanak sağlayacaktır.

